

**L'ÚS DE LES FONTS ORALS A L'ENSENYAMENT DE LES
CIÈNCIES SOCIALS A L'ESO I AL BATXILLERAT**

MEMÒRIA DE LA LLICÈNCIA D'ESTUDIS

José Fernández Segura

ÍNDIX

1.- Introducció	
1.1. Antecedents del tema objecte del treball.....	3
1.2. Explicació del tema.....	3
1.3. Objectius que es pretenen assolir.....	4
1.4.- Hipòtesi inicial del treball.....	5
2.- Treball dut a terme	
2.1. Disseny del pla de treball.....	7
2.2. Metodologia emprada.....	7
2.3. Descripció dels recursos utilitzats.....	8
3.- Resultats obtinguts	
3.1.- Consulta bibliogràfica sobre el franquisme.....	9
3.2.- Elaboració i experimentació de les seqüències didàctiques a L'IES..... "Esteve Terradas" de Cornellà de Llobregat i a l'"IES del Vallès".	9
3.3.- Recerca bibliogràfica sobre fonts orals.....	9
3.4.- Consulta sobre les experiències d'aplicació de la història oral a l'ensenyament de la història.....	10
3.5.- Elaboració d'una proposta de programa per a un curs de formació sobre l'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.....	10
4.- Estudis i cursos realitzats.....	12
5.- Conclusions.....	13
6.- Relació dels materials continguts en els annexos.....	15
7.- Bibliografia.....	16

MEMÒRIA DE LA LLICÈNCIA D'ESTUDIS: L'ÚS DE LES FONTS ORALS A L'ENSENYAMENT DE LES CIÈNCIES SOCIALS A L'ESO I AL BATXILLERAT.

1.- Introducció

1.1.- Antecedents del tema objecte del treball

El curs 1991/92 vaig ser cridat pel Departament d'Ensenyament per ser formador de la Reforma a l'àrea de Ciències Socials. La formació rebuda des d'aquest moment i l'experiència acumulada com a conseqüència de la realització dels cursos de formació bàsica i dels adreçats als centres em van proporcionar un coneixement precís del currículum d'aquesta àrea.

D'altra banda, i coincidint amb aquestes mateixes dates, vaig començar a assistir i participar en seminaris on s'estudiaven, exposaven i debatien tota mena d'experiències sobre l'ús de les fonts orals¹.

Aquestes dues experiències han estat claus per decidir-me a desenvolupar aquest projecte que ja tenia concebut de manera genèrica i que ara ja és una realitat. Cal donar les gràcies a les professores que han experimentat les seqüències didàctiques - Dolors Freixenet i Maite Martínez- i a la direcció del projecte per part de la doctora Maria Carmen Garcia-Nieto París i de la ja esmentada Dolors Freixenet.

1.2.- Explicació del tema

Es tractava d'aplicar la metodologia de la història oral a l'ensenyament d'aquesta disciplina en els diferents nivell educatius de l'ensenyament secundari, ESO i nou Batxillerat. L'objectiu final era l'experimentació d'aquesta metodologia a l'aula.

Amb aquesta finalitat he dissenyat dues seqüències didàctiques que s'han experimentat a l'IES "Esteve Terradas" de Cornellà i a l'IES del Vallès". Vaig escollir per a l'experimentació aquests dos instituts perquè eren representatius de dos tipus d'instituts que estaven desenvolupant la Reforma Educativa. El primer és un institut de formació professional de l'Àrea Metropolitana de Barcelona on ja es feia el quart curs d'ESO i l'IES de Vallès era i és un institut de nova creació que va néixer per fer la Reforma i, per tant, tenia ja una llarga tradició i experiència en el nou sistema educatiu.

¹ Cal destacar la presència d'estudiosos catalans a les jornades bianuals que sobre "Historia y Fuentes Orales" se celebren a Àvila. D'altra banda, l'existència a casa nostra d'una de les revistes de més prestigi que sobre aquesta temàtica s'editen a Barcelona - "Historia y Fuente Oral" - demostren la vitalitat d'aquesta pràctica metodològica.

També vaig decidir que les dues seqüències fossin de diferents nivells -4r d'ESO i 1r de Batxillerat- i que el seu desenvolupament es fes en condicions organitzatives diferents. És a dir, la seqüència per al 4r d'ESO està dissenyada per desenvolupar-se dins d'un crèdit comú i la seqüència de 1r de Batxillerat es va dissenyar per a ser experimentada dins de la franja optativa dels nous batxillerats (LOGSE).

L'experimentació de la seqüència de 4r d'ESO s'ha fet dins del crèdit núm. 7 del projecte curricular de l'IES "Esteve Terradas" de Cornellà i la seqüència de 1r de Batxillerat s'ha experimentat dins de l'optativa *Taller d'Història* a l'IES del Vallès".

El període històric objecte de l'estudi i de l'experimentació didàctica és la dictadura franquista a Catalunya amb especials referències a la història local de Sabadell i Cornellà.

Per fer aquest treball ha estat necessària la selecció i anàlisi de bibliografia referent a la història oral i el franquisme i la selecció de persones d'aquestes dues ciutats que es proposaven per ser entrevistades per l'alumnat. Al punt núm. 7 d'aquesta memòria hi ha una relació de la bibliografia totalment o parcial consultada. Només es relaciona la bibliografia que fa referència al període històric estudiat i a la història oral.

1.3.- Objectius que és pretenen assolir

Els objectius que exposo són els relacionats en el projecte que vaig presentar per demanar la llicència:

Analitzar la bibliografia sobre la història de Catalunya durant la dictadura de Franco.

Seleccionar i classificar la informació extreta de la bibliografia amb l'objectiu que pugui ser utilitzada en les seqüències didàctiques que s'experimentaran en el curs 1996/97 a l'IPFP "Esteve Terradas" de Cornellà de Llobregat i a l'IES del Vallès.

Elaborar documents amb els trets més importants que s'han de tenir presents per realitzar un treball d'investigació històrica amb fonts orals.

Coordinar, amb el professorat afectat per l'experimentació, el disseny, desenvolupament i avaluació de les seqüències didàctiques.

Elaborar les seqüències didàctiques sobre els continguts triats

Desenvolupar la seqüència didàctica, planificant amb l'alumnat i el professorat del curs les activitats amb fonts orals. Acotar amb precisió l'objecte d'estudi, seleccionar la mostra d'informants i preparar les entrevistes.

Orientar l'alumnat que experimenta la seqüència en la realització i transcripció de les entrevistes.

Avaluar l'experimentació amb el professorat col·laborador i informar a l'alumnat dels resultats de la seva experimentació.

Presentar els materials elaborats i experimentats en suport magnètic perquè puguin ser editats i aplicats pel professorat.

1.4.- Hipòtesi inicial del treball

Es tracta de comprovar que l'ús de la font oral és una metodologia, una tècnica, que, de la mateixa manera que té una validesa reconeguda en el camp de la investigació històrica, també la té en el camp de l'ensenyament de les ciències socials i, més en concret, en l'ensenyament de la història.

El món acadèmic sempre ha estat reticent -cada vegada menys- a l'ús de les fonts orals i això ha tingut una importància decisiva en la formació inicial dels actuals ensenyants. En aquest treball es tracta de canviar aquesta situació i facilitar que el professorat disposi d'unes orientacions i exemples que el convencin de la bondat de l'ús de la font oral a l'ensenyament de la història.

No hem d'oblidar que la transmissió oral ha estat, des del començament de la història de la humanitat, el mitjà més normal de l'aprenentatge social. Generació rere generació s'han traspassat el saber per via oral. Fins fa poc temps la transmissió oral era l'únic mitjà utilitzat per conservar les tradicions més arrelades. A les cultures no occidentalitzades la transmissió oral continua essent important.

Volem demostrar que l'ús de les fonts orals pot constituir una aportació bàsica a l'ensenyament de la història perquè:

* Apropa l'alumnat a **nous aspectes del coneixement històric i a noves tècniques d'estudi i de treball.**

* Facilita un **procés d'identificació** amb les arrels culturals i socials del seu país.

* Recupera la **memòria immediata**, trencant així la incomunicació que de vegades s'estableix entre les generacions actuals amb la consegüent desvinculació dels joves dels trets culturals i socials propis del seu entorn.

* Permet que l'alumnat pugui apropar-se a temes vinculats amb la seva **experiència quotidiana.**

* Facilita l'estudi de la **història local**

* Permet que l'alumnat pugui **reconstruir el passat** amb el qual no sempre s'identifica, si només el rep a partir dels llibres de text.

* Permet que l'alumnat sigui el **protagonista** quan és capaç de construir amb l'entrevistat una font primària.

* Obliga l'alumnat a **planificar** el seu treball d'investigació: la identificació i formulació del problema, l'elaboració d'hipòtesis, l'observació, la recollida i tractament de la informació, la formulació dels objectius que es pretenen amb la investigació, la metodologia, l'elaboració dels guions, les transcripcions, etc. En definitiva, l'alumnat ha de dissenyar la seva estratègia d'aprenentatge.

* És un instrument que facilita el **tractament de la diversitat**, que és un dels problemes més difícils de resoldre perquè permet la participació de tot l'alumnat, que es responsabilitza de les diferents tasques que s'han de realitzar en tot el procés.

* Potencia el **treball cooperatiu**.

* És un instrument valuós per al desenvolupament dels **crèdits de síntesi** als quatre cursos de l'ESO, i dels **treballs de recerca** al batxillerat.

* Permet l'estudi en profunditat de temàtiques d'interès actual, com ara la **condició femenina, la família, la presència d'immigrants, l'impacte social dels avenços científics i tècnics, els canvis culturals, econòmics i socials, etc.**

* Desenvolupa la **capacitat d'analitzar i criticar** la realitat històrica del món contemporani.

Si es fa una lectura atenta dels currículums de Ciències Socials de l'ESO i d'Història del Batxillerat es podrà comprovar que tot això està explícitament exposat en qualsevol component d'aquests currículums: objectius general d'etapa i/o àrea, objectius terminals i continguts.

2.- Treball dut a terme

2.1.- Disseny del pla de treball

La planificació del treball prevista en el projecte inicial s'ha canviat en funció de la programació de les professores experimentadores. Com ja s'indicava en el primer *Informe de Progrés*, l'experimentació de la seqüència a l'IES "Esteve Terradas" de Cornellà es va fer al primer i segon trimestre. En el tercer trimestre es va fer l'experimentació a l'IES del Vallès.

L'estudi i anàlisi de la bibliografia sobre la dictadura, així com la referent a la història oral s'ha fet durant tot el període de la llicència, paral·lelament a l'elaboració de les seqüències didàctiques.

2.2.- Metodologia emprada

El procés d'estudi i treball ha estat el següent:

- * Anàlisi de la bibliografia recomanada per la directora del projecte -doctora Maria Carmen Garcia-Nieto París- i selecció i/o reelaboració dels textos escollits per treballar amb l'alumnat.

- * Coordinació amb la directora del projecte i professora experimentadora de la seqüència per al quart curs d'ESO -professora Dolors Freixenet- per establir els criteris per a l'elaboració de les seqüències didàctiques.

- * Elaboració de les seqüències i supervisió dels materials elaborats per part de les dues supervidores del projecte.

- * Xerrades amb l'alumnat per a la presentació del contingut de l'experimentació.

- * Reunions periòdiques amb les dues directores del projecte per avaluar el procés d'aplicació de l'experiència, reelaborar i/o introduir nous materials. En total he fet 20 sessions de treballs entre les dues supervidores del projecte i la professora experimentadora de l'IES del Vallès.

- * Recollida d'informació sobre el desenvolupament de les seqüències i avaluació de la experimentació amb les professores experimentadores i amb l'alumnat.

- * Anàlisi de la informació recollida i establiment de les conclusions.

2.3.- Descripció dels recursos utilitzats

La consulta bibliogràfica s'ha fet, majoritàriament, utilitzant els fons de la Biblioteca Figueras de Barcelona.

Per a la consulta de fons documentals s'han utilitzat l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu de la CONC, l'Arxiu Diocesà de Barcelona, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Departament de Fonts Orals), l'Arxiu de la Fundació Utopia de Cornellà de Llobregat, l'Arxiu Històric de Sabadell i fons privats dels militants seleccionats per a les entrevistes.

A les xerrades amb l'alumnat s'ha fet ús de la gravadora, cintes i micròfon multidireccional per tal ensenyar-li els instruments imprescindibles per a la realització de les entrevistes.

També s'ha fet ús del contingut d'entrevistes fetes a persones que van viure sota el franquisme i que es van destacar per la lluita contra la dictadura i en favor de la recuperació de les llibertats individuals i nacionals.

L'alumnat de 4r d'ESO ha utilitzat el llibre de text corresponent al crèdit núm. 7 de Ciències Socials de l'editorial Barcanova. L'alumnat de primer de Batxillerat ha fet ús del material bibliogràfic seleccionat que forma part del material per a l'alumnat de la seqüència.

3.- Resultats obtinguts

Els resultats d'aquest projecte d'estudi i treball, tal com ja informava en el "Segon Informe de Progrés" els he agrupat en cinc apartats:

3.1.- Consulta bibliogràfica sobre el franquisme.

He consultat al voltant de cent títols sobre el període de la dictadura franquista. La tipologia de llibres consultats és molt variada: sobre la naturalesa del franquisme, l'oposició, la vida quotidiana, l'educació, el paper de l'Església, el moviment obrer, immigració, la figura del dictador, aspectes econòmics i socials, etc. També s'ha consultat bibliografia sobre les ciutats on s'ha realitzat l'experimentació de les seqüències didàctiques, Cornellà de Llobregat i Sabadell. Al punt núm. 7 d'aquesta memòria es relacionen els títols consultats i a l'apartat de bibliografia de les seqüències didàctiques es relacionen els títols dels llibres i articles dels quals s'han seleccionat o reelaborat continguts per treballar amb l'alumnat.

3.2.- Elaboració i experimentació de les seqüències didàctiques a L'IES "Esteve Terradas" de Cornellà de Llobregat i a l'IES del Vallès".

Els resultats d'aquestes dues experiències han estat força positives. Els resultats de l'autoavaluació de l'alumnat de l'IES del Vallès així com l'avaluació de l'alumnat de 4r d'ESO de l'IES "Esteve Terradas" de Cornellà de Llobregat així ho posen de manifest. Als annexos I, II, III i IV d'aquesta memòria es presenten els materials d'aquestes dues seqüències corresponents als materials per al professorat i per a l'alumnat.

A l'annex V d'aquesta memòria s'exposen amb detall els resultats de l'avaluació de l'alumnat i exemples de treballs realitzats per l'alumnat.

3.3.- Recerca bibliogràfica sobre fonts orals.

He consultat al voltant d'una trentena de títols, dels quals, un 50% són articles. L'anàlisi d'aquesta bibliografia ha estat força important perquè m'ha permès l'elaboració d'alguns documents fonamentals per l'elaboració i posterior experimentació de les seqüències. La consulta dels llibres m'ha permès conèixer la metodologia i els resultats de les recerques històriques fetes amb fonts orals.

També he consultat els fons del Departament de Fonts Orals de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. En aquest departament he trobat informació sobre les persones i institucions catalanes que treballen amb fonts orals.

3.4.- Consulta sobre les experiències d'aplicació de la història oral a l'ensenyament de la història.

Els resultats d'aquesta consulta s'han reduït a l'obtenció d'una senzilla informació a partir del programa SINERA, de les Actes de les “*Jornadas “Historia y Fuentes orales”*” que cada dos anys organitza el “*Seminario de Fuentes Orales*” de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat Complutense de Madrid i de la consulta al Departament de Fonts Orals de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Malauradament no he pogut consultar les actes de les darreres jornades d'“*Historia y Fuentes orales*”, perquè encara no estan editades. He demanat reiteradament als responsables de l'edició l'avançament d'aquesta informació amb resultats totalment negatius. De tota manera, a la bibliografia ressenyada al punt 7 d'aquesta memòria hi ha publicacions sobre aquesta qüestió.

Pel que fa a la consulta a la base de dades SINERA cal fer esment de la col·laboració d'en Josep Garcia -Servei de Gestió de Programes del Departament d'Ensenyament i dels professors responsables del Centre de Recursos Pedagògics de Cornellà de Llobregat que m'han orientat en el procés de consulta sobre les experiències educatives de història oral. Els resultats d'aquesta consulta no s'adjunten ja que seria una repetició del que ja es troba en aquest programa.

3.5.- Elaboració d'una proposta de programa per a un curs de formació sobre l'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.

Com resultats de les entrevistes que he tingut amb el professorat universitari i d'ensenyament secundari que ha treballat amb fonts orals, vaig proposat a l'ICE de la Universitat de Barcelona la realització d'un curs sobre l'ús de les fonts orals a l'ensenyament de les Ciències Socials. L'estructura del curs demanat és la següent:

Primer bloc

1. Introducció a la història oral: tendències i polèmiques actuals
2. Investigació historiogràfica i creació de fonts orals
3. L'entrevista: problemes metodològics i tècnics

Aquest bloc temàtic tindria entre 12 i 18 hores en funció de la metodologia emprada i la disponibilitat de la professora Cristina Borderias a la qual vaig fer-li la proposta de ser la ponent principal del curs.

Segon bloc

Exposició d'experiències amb fonts orals. En aquesta part del programa intervindrien professors i professores que han fet ús de les fonts orals tant en el camp de la recerca com en el de la didàctica de les Ciències Socials. Es van suggerir noms com: Maria Carmen Garcia-Nieto Paris, Dolors Sanahuja, Natividad Cenizo,

Pilar Gómez, Cèlia Cañelles, Montserrat Gaya, Genoveva Biosca, Dolors Iduarte, etc.

Tercer bloc

Informació càrrec del responsable del Departament de Fonts Orals de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona -Lluís Úbeda- sobre la situació d'aquest arxiu.

La coordinadora d'aquesta àrea a l'ICE-UB ja ha acceptat la sol·licitud i actualment està fent gestions per poder-lo oferir a partir de febrer de 1998.

4.- Estudis i cursos realitzats

La pròpia naturalesa de la llicència ja comportava l'estudi de bibliografia sobre la dictadura franquista i sobre la història oral. Per tant, una bona part del temps emprat ha estat dedicat a l'estudi d'aquesta bibliografia.

No obstant això, i malgrat que el projecte no comportava la realització de cap tipus de curs, si que he considerat convenient l'assistència a trobades, jornades i/o seminaris que tractaven sobre la temàtica de la meua llicència d'estudis.

He participat a la “V JORNADA “*HISTORIA Y FUENTES ORALES*”: *TESTIMONIOS ORALES Y ESCRITOS. ESPAÑA 1936-1996*” es van celebrar a Àvila els dies 18, 19 i 20 d'octubre de 1996.

Vaig participar igualment a les jornades que, sobre *La Transició*, va organitzar el *Centre de Treball i Documentació* a Barcelona els dies 25 i 26 d'octubre de 1996.

També he de reconèixer en aquest capítol l'ajut que m'han suposats els consells i orientacions de la doctora Cristina Borderías sobre la història oral. Sempre ha atès amablement totes les consultes i peticions que l'he fet.

5.- Conclusions

La recerca bibliogràfica sobre la dictadura franquista i sobre la història oral ha estat profitosa. No sempre es disposa del temps suficient per l'estudi de les disciplines de les quals són professors a l'ensenyament secundari. Ens hem de reciclar tant en els continguts disciplinar com en la didàctica. Jo he pogut fer les dues coses de manera paral·lela ja que al mateix temps que he consultat la bibliografia sobre el franquisme i sobre l'ús de les fonts orals, he pogut dissenyar les dues seqüències didàctiques que es poden consultar als annexos I, II, III i IV d'aquesta memòria.

La valoració personal de l'estudi realitzat ha estat més que satisfactori i m'ha confirmat la necessitat de connectar el món universitari amb el món de l'ensenyament secundari. Ambdós es beneficien d'aquesta relació i, per tant, l'alumnat de secundària pot també beneficiar-se del resultat d'aquesta col·laboració.

La proposta d'un curs sobre l'ús de les fonts orals que ja he esmentat en el punt 3 d'aquesta memòria és la conseqüència lògica de la valoració d'aquesta part del treball. És, per tant, convenient que el Departament d'Ensenyament continuï donant suport al reciclatge del professorat en tot el que fa referència a les disciplines que s'estudien a l'ESO i el Batxillerat, en el nostre cas totes les disciplines considerades dins l'àrea de les Ciències Socials.

Pel que fa a l'elaboració, experimentació i avaluació de les seqüències didàctiques, es pot afirmar que es pot fer ús de les fonts orals en tots tipus de seqüències didàctiques i que aquestes poden formar part de qualsevol tipus de crèdits: comuns, variables i de síntesi. Cal, però, ajustar molt la temporalització ja que a les dues experimentacions s'ha demostrat que el temps previst no ha estat suficient.

De fet, l'experimentació de la seqüència didàctica dissenyada per al 4r curs d'ESO s'ha fet dins dels crèdits comuns, concretament en el crèdit comú núm. 7 de l'àrea de Ciències Socials, mentre que la seqüència dissenyada per al primer de Batxillerat correspon a l'optativa *Taller d'Història*.

L'avaluació de l'experimentació ha estat força positiva tant des del punt de vista de les professores experimentadores com de l'alumnat. A l'annex V d'aquesta memòria s'exposen amb detall el contingut de les proves d'avaluació. De tot això podem concloure el següent:

* Que el desenvolupament total de la seqüències necessita una temporalització més llarga. En el cas de la seqüència dissenyada per 4r d'ESO cal reduir més els continguts de fets i conceptes del crèdit i en el cas de la seqüència de 1r de Batxillerat la temporalització hauria de ser l'equivalent a la d'un crèdit, és a dir, 35h.

* Que l'alumnat, en general, estava motivat pel treball i que va reconèixer que havia après més amb aquesta metodologia que amb la més tradicional.

* Que la relació de l'alumnat amb els informants és del tot satisfactòria i és un factor positiu cara a l'aprenentatge de la història del temps present.

* Que aquesta relació amb les persones de més edat potencia un seguit de valors com el respecte a les idees d'altres persones, el tenir cura del tracte personal, etc.

* Que l'alumnat s'adona de la relació d'allò que estudia en els llibres amb la realitat de la vida de cada dia.

* Que cal potenciar més la participació de l'alumnat a classe per aconseguir actituds més crítiques respecte al seu propi aprenentatge de la història.

* Que l'alumnat assoleix procediments de l'àrea de llengua ja que ha d'elaborar els guions, fer les transcripcions, etc.

* Que es potencia molt el rigor en el treball. La complexitat de l'ús de les fonts orals així ho exigeix.

* Que cal organitzar-se per resoldre problemes com la manca de condicions material per portar a terme un treball, per exemple, el fet de no tenir gravadora o ordinador.

* Que el treball en equip és el que fa possible un treball com aquest que té una certa complexitat.

* Que l'alumnat és capaç d'establir conclusions amb més riquesa argumental a partir dels testimonis orals.

Si es comparen aquestes conclusions amb la hipòtesi inicial del treball desenvolupada en el punt 1.4 d'aquesta memòria es pot afirmar que s'han aconseguit satisfactòriament aquests pressupòsits inicials i que, per tant, cal introduir, sempre que sigui possible, l'ús de les fonts orals a l'ensenyament de les Ciències socials.

6.- Relació dels materials continguts en els annexos

Annex núm.I: *L'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.*
Seqüència didàctica sobre el franquisme. Quart curs d'ESO.
Material per al professorat.

Annex núm. II: *L'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.*
Seqüència didàctica sobre el franquisme. Quart curs d'ESO.
Material per a l'alumnat.

Annex núm. III: *L'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.*
Seqüència didàctica sobre el franquisme. Primer de
Batxillerat. Material per al professorat.

Annex núm. IV: *L'ús de les fonts orals a l'ensenyament de la història.*
Seqüència didàctica sobre el franquisme. Primer de
Batxillerat. Material per a l'alumnat

Annex núm. V: *Avaluació de l'experimentació de les seqüències i exemples*
de treballs fets per l'alumnat.

7.- Bibliografia

- ABELLA, Rafael
La vida cotidiana en España bajo el régimen de Franco.
Argos Vergara Barcelona, 1985
- AMSDEN, Jon
Convenios colectivos y lucha de clases en España.
Ruedo Ibérico París, 1974
- BALFOUR, Sebastián
La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)
Edicions Alfons el Magnà Valencia, 1994
- BARBÉ, Lluís i altres
Converses amb Fabian Estapé. Gravacions per a una biografia.
Universitat Autònoma Bellaterra, 1989
- BENEYTO PÉREZ, Juan
La identidad del franquismo. Del alzamiento a la constitución
Ediciones en el espejo Madrid, 1979
- BERTRAN, Jordi
Pels difícils camins de la missió obrera
Nova Terra Barcelona, 1968
- BIESCAS FERRER, José Antonio y TUÑÓN DE LARA, Manuel
Espana bajo la dictadura franquista 1939-75.
Labor Bacelona, 1981
- BIOSCA, Genoveva i DUARTE, Dolors
Memòria pedagògica del treball "Gràcia en temps de la La Plaça del Diamant.
Autoedició Barcelona, 1995
- BLÁZQUEZ, Feliciano
La traición de los clérigos en la España de Franco: crónica de una intolerancia (1936-1975)
Trotta Madrid, 1991
- BOIX, Isidor i PUJADES, Manuel
Conversaciones sindicales con dirigentes obreros.
Avance Barcelona 1975

- BORDERÍAS, Cristina
Entre líneas. Trabajo i Identidad femenina en la España Contemporánea
La Compañía Telefónica 1924-1980.
 Icaria Barcelona, 1993
- BOTEY VALLÈS, Jaume
Estudi antropològic sobre 54 relats d'immigrats. La integració de
l'immigració
a Catalunya i el procés de formació de la consciència de classe.
 UAB Barcelona, 1980
- BOTEY VALLÈS, Jaume
Cinquanta-quatre relats d'immigració. II part: textos
 Serveis de Cultura Popular Barcelona, 1981
- CAMACHO, Marcelino
 Confieso que he vivido. Memorias
 Ediciones Temas de Hoy Madrid, 1990
- CARR, Raymon y FUSI, Juan Pablo
España de la dictadura a la democracia
 Planeta Barcelona, 1979
- CARRERAS DE NADAL, Josep Rafael i MANENT, Albert
Le Vatican et La Catalogne. La nomination de Mgr. González Martín a
l'archeveche de Barcelona. Une affaire de l'après concili.
 Documentation catalone Ginebra, 1967
- CASANOVA, Julián
La historia social y los historiadores
 Crítica Barcelona, 1991
- CASAÑAS, Joan
El "progresisme catòlic" a Catalunya (1940-1980). Aproximació històrica.
 F. Jaume Bofill. La llar del Llibre Barcelona, 1988
- CASTAÑO i COLOMER, Josep
Memòries sobre la JOC a Catalunya (1932-1970)
 ICESB Barcelona, 1974
- CASTAÑO, Josep
25 anys de l'ACO de Barcelona (1953-1978)
 Manuscrit inèdit Barcelona
- CASTELLET, Josep M^a
Els escenaris de la memòria

Edicions 62

Barcelona, 1988

- CASTELLS, Andreu
El franquisme i l'oposició sabadellenca (1939-1976)
Edicions Riutort Sabdell, 1983
- CATALÀ, Neus
De la resistència y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas
Adgena Barcelona, 1984
- CEBRIÁN, Carme
Estimat PSUC
Empúries Barcelona, 1997
- CIERVA, Ricardo de la
Historia del franquismo (1945-1975)
Planeta Barcelona, 1979
- COLOMER, Josep M.; AINAUD, Josep M. i RIQUER, Borja de
Els anys del franquisme.
Dopesa Barcelona, 1978
- COMÍN, Alfonso Carlos
Qué es el sindicalismo
La Gaya Ciencia Barcelona, 1976
- COMÍN, Alfonso Carlos y GARCIA NIETO, Juan
Juventud Obrera y conciencia de clase. El proceso inmigratorio y su función innovadora en la sociedad catalana.
Cuadernos para el Diálogo Madrid, 1974
- COMISIÓ DIOCESANA DE LA JOC
Manifiesto de la Juventud Trabajadora de Catalunya y Baleares
Comisión Diocesana J.O.C Barcelona, 1968
- COSTA i RIERA, Joan
Dels moviments d'església a la militància política
Editorial Mediterrània Barcelona, 1997
- CREXELL, Joan
La "Manifestació" de capellans de 1966
Publicacions de l'Abadia de Montserrat Barcelona, 1992
- CUEVAS, Tomasa
Cárcel de mujeres
Siroco Barcelona, 1985

- CUEVAS, Tomasa
Mujeres de la resistencia
Siroco Barcelona, 1986
- CHAO REGO, José
La Iglesia en el franquismo.
Ediciones Felmar Madrid, 1976
- CHAO REGO, José
La Iglesia que Franco quiso
Editorial Mañana Madrid, 1976
- DALMAU, Josep
Crònica d'un combat obrer.
Nova Terra Barcelona, 1977
- DD.AA
Comissions obreres de Catalunya 1964-1989. Una aportació a la història del moviment obrer.
Empúries. CERES Barcelona, 1989
- DD.AA
Història del socialisme a Catalunya (1939-1972)
Centre d'Estudis Socialistes Barcelona, 1978
- DD.AA
Ideología y Sociedad en la España Contemporánea. Por un análisis del franquismo. VII Coloquio de Pau. De la crisis del Antiguo Régimen al franquismo.
Cuadernos para el Diálogo Madrid, 1977
- DD.AA
Iglesia y sociedad en España (1939-1975)
Editorial Popular Madrid, 1977
- DD.AA
La immigració a Catalunya
Edició de materials Barcelona, 1968
- DD.AA
Metal: 30 dias de huelga
Linograf Sabadell, 1976
- DD.AA
El primer franquismo. España durante la segunda guerra mundial. V Coloquio de Historia Contemporánea de España.
Siglo XXI Editores Madrid, 1988

Contribución a la Historia de la HOAC General y de Catalunya, bajo el franquismo.(1946-1975). Tesis Doctoral leida en la Universidad de Barcelona .

Universitat de Barcelona

Barcelona, 1994

- FOLGUERA, Pilar
Cómo se hace historia oral
Eudema, S.A. Madrid, 1994
- FONTANA, Josep
España bajo el franquismo
Crítica Barcelona, 1986
- FRASER, Ronald
Mijas. República, Guerra y Franquismo en un pueblo andaluz
Antoni Bosch. Editor Barcelona, 1985
- GALLEGO i MARÍN, Gregori
Els anònims de la transició. Història oral del moviment obrer a Lleida i a Balaguer (1960-1970)
Pagès editors Lleida, 1996
- GALLO, Max
Historia de la España franquista.
Ruedo Ibérico París, 1971
- GARCIA I SOLER, Xavier
Memòria i confessió
Publicacions de l'Abadia de Montserrat Barcelona, 1992
- GARCIA-NIETO, Carmen
La palabra de las mujeres. Una propuesta didáctica para hacer historia (1931- 1990)
Editorial Popular Madrid, 1991
- GEORGEL, Jacques
El franquismo. Historia y balance (1939-1969)
Ruedo Ibérico París, 1971
- GIMÉNEZ PLAZA, Dionisio
SABADELL: el pueblo unido....
C. Casals Barcelona, 1976
- GÓMEZ PÉREZ, Rafael
El franquismo y la Iglesia.
Rialp Madrid, 1986
- GÓMEZ PÉREZ, Rafael
Política y religión en el régimen de Franco
Dopesa Barcelona, 1976

- HERAS CABALLERO, Pedro A.
La oposición al franquismo en las comarcas de Tarragona (1939-1977)
Edicions El Mèdol Tarragona, 1991
- HERMET, Guy
Les Catholiques dans l'Espagne Franquiste
Presses de la F. N. des Sciènes Politiqu Paris, 1980
- HERMET, Guy
Los comunistas en España. Estudio de un movimiento político clandestino
Ruedo Ibérico París, 1972
- HUERTAS CLAVERÍA, Josep María
Obrers a Catalunya. Manual d'Història del Moviment Obrer (1840-1975).
L'Avenç Barcelona, 1994
- JÁUREGUI CAMPUZANO, Fernando y VEGA SAN MARTÍN, Pedro
Crónica del antifranquismo
Argos Vergara Barcelona, 1984
- LÓPEZ GARCÍA, Basilisa
Aproximación a la historia de la HOAC (1946-1981)
Ediciones HOAC Madrid, 1995
- LÓPEPZ RAIMUNDO, Gregori
Escris. Cinquanta anys d'acció, 1937-1988
Edicions i Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, 1988
- LÓPEPZ RAIMUNDO, Gregori
Primera clandestinitat. Memorias
Antártida/Empúries Barcelona, 1993
- LÓPEPZ RAIMUNDO, Gregori
Primera clandestinitat. Segunda parte
Antártida/Empúries Barcelona, 1995
- LUDEVID ANGLADA, Manuel
El movimiento obrero en Cataluña bajo el franquismo.
Avance Barcelona 1977
- MANGINI, Shirley
Recuerdos de la resistencia. La voz de las mujeres de la guerra civil española
Península Madrid, 1997
- MARAVALL, J.A.
Dictadura y disentimiento político. Obreros y estudiantes bajo el franquismo.
Alfaguara Madrid, 1978

- MARINAS, José Miguel y SANTAMARIA, Cristina
La historia oral: métodos y experiencias
Debate Madrid, 1993
- MASSOT i MUNTANER, Josep
L'Església catalana al segle XX
Curial Barcelona 1975
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere
Els industrials catalans durant el franquisme
Eumo Vic, 1991
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere
El règim franquista. Feixisme, modernització i consens.
Eumo Vic, 1992
- MURCIA SANTOS, Antonio
Obreros y obispos en el franquismo
Ediciones HOAC Madrid, 1995
- OTERO, Luis
Al paso alegre de la paz
Plaza & Janes Editores, S.A. Barcelona, 1996
- PALOMERO MARTÍNEZ, Dora
Los trabajadores de ENASA durante el franquismo
Síríus Barcelona 1996
- PAYNE, Stanley
El régimen de Franco, 1936-1975
Alianza Editorial Madrid, 1987
- PETSCHEN, Santiago
La Iglesia en la España de Franco.
Sedmay Madrid, 1977
- PIÑOL i FONT, Josep M^a.
El nacional catolicisme a Catalunya i la Resistència (1926-1966)
Edicions 62 Barcelona, 1993
- PLADEVAL, Antoni
Història de l'Església a Catalunya
Claret Barcelona, 1989
- PREGO, Victoria
Así se hizo la Transición
Círculo de Lectores Barcelona, 1996

- PRESTON, Paul
España en crisis. Evolución y decadencia del régimen de Franco
Fondo de Cultura Económica México, 1978
- PRESTON, Paul
Franco "Caudillo de España"
Grijalbo Madrid, 1994
- PUIG I VALLS, Angelina
De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració una realitat no exclusivament econòmica. 1920-1975.
Universitat Autònoma de Barcelona Barcelona 1991
- RICART OLLER, Josep
Egara: Una parroquia obrera bajo el franquismo (1963-1977)
Editora Pedagògica del Vallès Terrassa-Barcelona, 1979
- RIERA, Ignasi
Pàries, sindicalistes i demagogs
Edicions 62 Barcelona, 1986
- RIERA, Ignasi i BOTELLA, José
El Baix Llobregat. 15 años de luchas obreras.
Blume Barcelona, 1976
- RUÍZ, David (Dirección)
Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)
Siglo XXI Madrid, 1993
- JULIÁ DÍAZ, Santos
Historia social/sociología histórica
Siglo XXI Editores Madrid, 1989
- SANAHUJA, Dolors i CENIZO, Natividad
Els pares dels nostres pares
Autoedició Barcelona,
- SANAHUJA, Dolors
El cel per teulada
Autoedició Barcelona, 1994
- SARTORIUS ÁLVAREZ DE TOLEDO, Nicolás
¿Qué son las Comisiones Obreras?
Gaya Ciencia Barcelona , 1977

- SOLÉ i SABATÉ, Josep M^a
La repressió franquista a Catalunya (1939-1953)
 Edicions 62 Barcelona, 1985
- SOLÉ TURA, Jordi
Introducción al régimen político español
 Ediciones Ariel Barcelona, 1972
- SOPEÑA MONSALVE, Andrés
El florido pensil. Memoria de la escuela nacionalcatólica
 Crítica Barcelona,
- SUEIRO, Daniel i DÍAZ NOSTY, Bernardo
Historia del franquismo. 2 vol.
 Argos Vergara Barcelona, 1985
- TARDÀ I COMA, Joan i CARRIÓN, Pedro
40 anys d'una ciutat. Cornellà de Llobregat durant el franquisme.
 Producció EXPRES Serveis Cornellà de Llobregat,
 1992
- THOMPSON, Paul
La voz del pasado. Historia oral
 Edicions Alfons el Magnànim Valencia, 1988
- TRUJILLANO SÁNCHEZ, José Manuel (ed.)
JORNADAS "HISTORIA Y FUENTES ORALES". Memoria y Sociedad en la
España Contemporánea. Actas III Jornadas.
 Fundación Cultural Sta. Teresa Ávila, 1993
- TUÑÓN DE LARA, Manuel; HERMET, Guy; VILAR, Sergio y otros
Ideología y sociedad en la España Contemporánea. Por un análisis del
franquismo. VII Coloquio de Pau.
 Cuadernos para el Diálogo Madrid, 1977
- TUSELL GÓMEZ, Javier
La dictadura de Franco
 Alianza Editorial Madrid, 1988
- TUSELL GÓMEZ, Javier
La oposición democrática al franquismo
 Planeta Barcelona, 1977
- TUSELL, Javier
Carrero
 Aguilar Madrid, 1993

- VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel
Autobiografía del general Franco
Planeta Barcelona, 1992
- VILANOVA, Mercedes
Les majories invisibles. Explotació fabril, revolució i repressió.
Icaria Barcelona, 1995
- VILANOVA, Mercedes
El poder en la sociedad. Historia y fuente oral
Antoni Bosch Barcelona, 1986
- VILAR, Sergio
La naturaleza del franquismo
Ediciones Península Barcelona, 1977

Articles

ACEVES LOZANO, Jorge Eduardo.- “Práctica y estilos de investigación en la historia oral contemporánea.” A *Historia y fuente oral*, núm. 12, Barcelona, 1994. pàgs. 143-150.

BERTAUX, Daniel.- “Los relatos de vida en el análisis social” a *Historia y fuente oral*, núm. 1, Barcelona, 1989, pàgs. 87-96

BIOSCA, Genoveva i IDUARTE, Dolors.- “Novel·la i fonts orals: Gràcia 1939-1952” a *L’Avenç*, núm. 175, novembre, 1993

BORDERÍAS, Cristina.- “La historia oral en España a mediados de los noventa” a *Historia y fuente oral*, núm. 13, Barcelona, 1995. Pàg. 128

BORRÁS LLOP, José María.- “Fuentes orales y enseñanza de la historia. Aportaciones y problemas” a *Historia y fuente oral*, núm. 2, Barcelona, 1989. pàgs. 137-151.

CAÑELLAS, Cèlia i GAYA, Montserrat.- “Un mosaic d’experiències” a *L’Avenç* núm. 211, febrer 1997. Pàgs.72-74.

CASANOVA, Julián.- “La sociología histórica en España” a *Historia, antropología y fuentes orales*, núm. 16, Barcelona, 1996. pàgs. 61-73

FERRAROTTI, Franco.- “Relación entre sociología e historia: ¿síntesis o conflicto?” a *Historia, antropología y fuentes orales* núm. 16, Barcelona, 1996. pàgs. 87-101.

FERRAROTTI, Franco.- “Primeros Rasgos de un estudio sobre “Cien años de historia de vida obrera en Italia (1982-1992)”. El proceso de industrialización explicado por aquellos que lo han vivido” a *Historia y fuente oral* núm. 9, Barcelona, 1993. pàgs. 163-186

FRASSER, Ronal.- “La formación de un entrevistador” a *Historia y fuente oral*, núm. 3, pàgs. 129-150. Barcelona, 1990.

JOUTARD, Philippe.- “La historia oral: balance de un cuarto de siglo de reflexión metodológica y de trabajos” a *Historia, antropología y fuentes orales* núm. 15. Barcelona, 1996. pp. 155-169

NIETHAMMER, Lutz.- “¿Para qué sirve la historia oral?” a *Historia y fuente oral*, núm. 2, Barcelona, 1989. pàgs. 3-25

PORTELLI, Alessandro.- “Historia y Memoria: la muerte de Liugi Trastulli” a *Historia y fuente oral*. núm. 1. Barcelona, 1989. pàgs. 5-32.

- PUIG i VALLS, Angelina.-“De Granada a Sabadell: La emigración una experiencia vivida”, en Jose Manuel Trujillano Sánchez (ed.), *JORNADAS “HISTORIA Y FUENTES ORALES”. Memoria y Sociedad en la España Contemporánea*. ACTAS IIIas. Jornadas. Ávila, Abril, 1992. Edita: Fundación Santa Teresa. Ávila, Junio, 1993. pags. 275-284 .
- SANCHEZ CARRERA, María del Carmen.- “Memoria y comprensión histórica. La búsqueda de identidad en los alumnos de BUP”. A José Manuel Trujillano Sánchez (ed.), *Jornadas “Historia y Fuentes Orales”. Memoria y Sociedad en la España Contemporánea*. Actas IIIas. Jornadas. Ávila, Abril, 1992. Edita: Fundación Cultural Sta. Teresa. Ávila, Junio, 1993. Pàgs. 85-91
- TILLY, Louise A.-“Historia y sociología. Introducción a una polémica” a *Historia, antropología y fuentes orales* núm. 16, Barcelona 1996. pàgs. 7-9.
- TOURTIER-BONAZI, Chantal de. “Propuestas Metodológicas”, a *Historia y fuente oral*, núm. 6. Barcelona, 1991. pàgs. 181-189.